

Kovács Benjámín

Az újjörög nyelv története

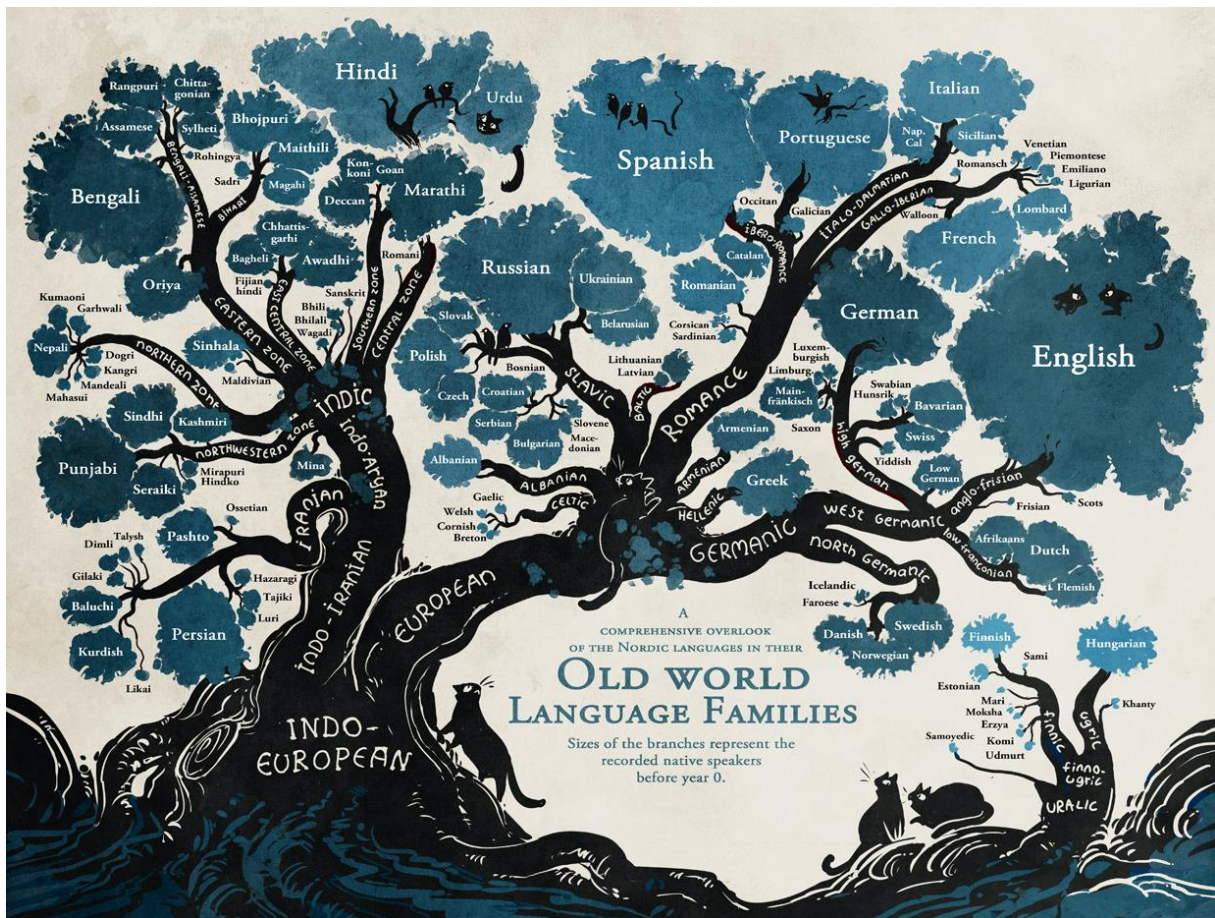
(részlet)

A fordítás Geoffrey Horrocks *Greek – A History of the Language and its Speakers* c. könyve alapján készült.

1.1 Néhány szó a görög nyelvről

A görög nyelv története rendkívül bonyolult, hiszen a nemzetközi szakirodalom megkülönböztet egy elő-görög nyelvet, egy klasszikus görög irodalmi nyelvet, valamint a *modern greek*-et, vagyis *újjörög* nyelvet, ami a török hódoltság idejétől számítottan alakult ki a mai napig bezáróan. Az ókori görögök vagy hellének voltak e nyelv első beszélői. A görög nyelv az indoeurópai nyelvcsalád tagja, ami talán a legnagyobb nyelvcsalád az európai nyelvek tekintetében, azon belül is a *hellén ághoz* tartozik a szakirodalom szerint. Személyes és szakmai jellegű véleményem szerint, külön hellén ágat nyitni egy nyelv számára botorság és összezavarja a rokonítási folyamatokat. *Geoffrey Horrocks* könyve, amely alapján leginkább a fordítást eszközöltem, leginkább a szanszkrit és az örmény nyelvtani rokonításával példálózik, amely később a latinra kis kivétel a romanizálódás alatt. Ha rokonítás alatt azt értjük, hogy fonetikai-grammatikai-morfémarendszer hasonlítás, akkor a görög nem kifejezetten hasonlítható sem történetileg sem egyéb módon az európai nyelvekhez, megfigyeljük majd, hogy a legtöbb nyelvtani rokonítás ázsiai rokonokat feltételez majd. Ezért is van sokkal közelebb az iráni, az indiai és a hettita nyelv a göröghöz, mintsem az újlatin nyelvek. A közös alapnyelvet is ezekhez a Kisázsiaiában honos nyelvekkel azonosítják legtöbben. A legkorábbi görög írásmód, amelyet Horrocks lineáris B-nek hív, a mükénéi görög nyelv idejéből származik a 15-16. századból, azon belül is a krétai *Knossos*-hoz kötjük ezeket az agyagtáblákat, amelyeket abc-szerű képirást/szótagírást figyelhetünk meg. A 7-8. századra a föníciai abc átvételével már képesek voltak fonémákként jelölni ezeket a grafémákat és kialakult az ókori görög abc, amely már *Homérosz* idejével lesz egyenértékű. A mükénéi görög nyelv később dialektusokra, vagyis nyelvjárásokra szakadt és így különböztetünk meg több ókori dialektust is, amelyek tulajdonképpen regionális köznyelvként töltötték be funkciót: *dór* (délen), *aiol* (észak), *ión* (Zakynthos, Kefalonia),

attikai(Attika). Később ez az attikai regionális köznyelv válik a központi irodalmi nyelvvé. A görög hellenizmust követően egy úgynevezett *koiné* görög nyelv alakult ki, ami már a legközelebb áll az újjörög nyelvhez, ezen íródott az Újszövetség is, amit már a görög ember eredetiben képes olvasni. A *koiné* és az *újjörög*, vagyis a *νέα ελληνικά* [neá ellíniká] mellett fontos szerepet kap a műkénéi időkből ránk szakadt *attikai* nyelvjárás is, ami az 5. és a 4. századra a klasszikus kor irodalmi nyelve lett; ezen a nyelven íródtak az európai írásbeliség és irodalom legkorábbi nyelvemlékei, versei, eposzai, drámái. Ugyanakkor az ókori görög költészet is nyelvjárásokra van szabdalva és más-más dialektusban írt Homérosz, mint Szapphó, vagy Alkaiosz és Szophoklész. Könyvem következő fejezetei ennek a folyamatnak a végéig kísérik el az olvasót. Jóllehet, valamennyi nyelvtörténeti fogalom és kifejezés előtanulmányokat igényel. Fontosnak tartottam azt is a fordítás közben, hogy Horrocks-hoz képest sokkal olvashatósabb legyen ez a komoly nyelvtörténeti és szociolingvisztikai tematikájú könyv, mint pusztán nyelvi adatok felsorolása.

(1) Az indoeurópai nyelvcsalád

2. Az ógörög, mint nyelvtörténeti előzmény

A „görögök” érkezése görög földre

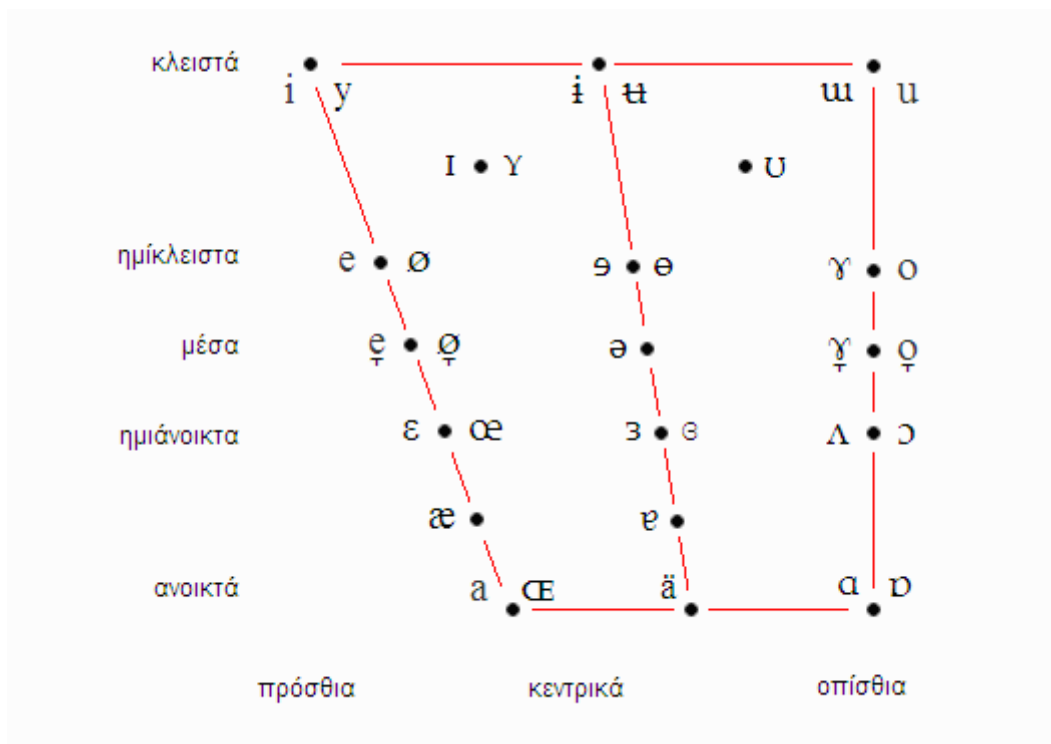
Ahogy az már mindenki talán jól tudja, az indoeurópai beszélő közösség a Balkánra valamikor Kr.e. a második évezredben érkezhetett (Drews 1988, Kligenschmidt 1994, Garrett 1999). Az a nyelv viszont, amit ma görögnek hívunk, az a már ezen a területen élők nyelvének, a folyamatosan változó közösségek dialektusainak változásából és nyelvváltozataiból ered. A folyamat vagy a rendszer, amiben ez a mai újjörög nyelv megvetette a lábát a nyelvi kontaktusokon, nyelvcserén és különböző kontaktusváltozatokon alapszik. Természetesen ideértjük a korábbi bevándorlókat is vagyis 'pelaszgokat' s azoknak beszélt nyelvét. Sok információval ugyan nem rendelkezünk a pelaszgok beszélt nyelvét illetően, vélhetően ők is a 'lúvi nyelv' beszélői voltak, ami egy tipikusan anatóliai, (mai Törökország, korábban Görögország) ókori nyelv. A beszélt nyelv kikövetkeztetett hangzása egy másik ókori nép nyelvére hajaz, mégpedig a hettitákéra, de írásrendszerük egymástól merőben eltérő. Ez a nyelv mégis az Indoeurópai nyelvcsalád részét képezi, azon belül is a lúvi ághoz tartozik. A következtetések így azt támasztják alá, hogy a mai görög nyelv, vagyis pontosabban az újjörög nyelv ókori változata ázsiai nyelvi gyökerekkel rendelkezik.

Rendkívül érdekes, hogy az itt élő elő-görögök kifejezetten nem görög gyökerű szuffixumokat (toldalékokat) kölcsönöztek egyes szavaikhoz, amelyek leginkább földrajzi nevek voltak. (pl.: Μυκηναί 'Mycenae', Ἀθηναί 'Athén', Κορινθός [k ó rint h os] 'Korinthosz', [parnass ó s] Παρνασσός (a hegy) Parnassusz', Λυκαβηττός [lykab ε :tt ó s] ' (a hegy) Lükabéttosz', Κηφισός [k ε :p h is ó s] ' (a folyó Kifiszosz'), vagy éppen természethez kapcsolódó kifejezések (Pl.: τερεβινθος [ter é bint h os] 'terpentinfá', υακινθος [hy á kint h os] 'jácint', δαφνη [d á p h n ε :] 'babér', συκον[s ý :kon] 'füge', ασαμινθος [as á mint h os] 'fürdő', δεπας [d é pas] 'csésze', πλινθος[pl í nt h os] 'tégla', ξιφος [ks í p h os] 'kardvirág').

A nyelvi/alaki/hangtani jellegzetességek, amelyek az ógörög nyelvet az indoeurópai nyelvcsaládba helyezik alább lesznek olvashatók (1), ám ezek keltezése bonyolult és nem teljesen világos, hogy mikoriak, az biztos, hogy egyes alakok a műkénéi civilizációval egyidősek:

(1) Történeti hangtani érdekességek

(a) A kezdetben IE (Indoeurópai) hangzó, vagyis *y- (j) részint palatális h* hangzóvá alakult, mint ος (hós), melynek jelentése a 'ki' kérdőnévmás, ahogyan a szanszkrit γας szóban is az *y- idővel eltűnt, ahogyan a görög τρεις 'három', mely korábban τρεες [tre(j)es] változatban élt és a nyíltabbá válás folyamata figyelhető meg a szanszkrit τραγας megfelelőjében is. Egy másik alakban pedig szintén ismeretlen elemként jelenik meg a γ* de egy veláris kemény dz hangzót jelöl, majd ez a kettőhangzó felcserélődik egymással és *zd-ként kezd ejtődni például a ζυγον (zdygón) „vicc”, ami a latin *iugum* szóból ered (járom- állatbefogó-eszköz), ebből az angol „joke” vicc’.(...)

(5) Görög magánhangzók fonetikai rendszere

2.1 A legkorábbi írott források: a Mükénéi görög nyelv

Talán elmondható, hogy a Mükénéi görög nyelv, az 1950-es években történt rekonstrukciója alapján, élte meg a leghosszabb nyelvállapotot és rendelkezik a legrégebbi írott forrásokkal is, amelyekből kikövetkeztethetők bizonyos nyelvi adatok. A legrégebben és talán legjobban követhető története a nyelvnek a Kr.e.15-16. századtól (vagy Knossos végső ostromától számítva 12-13.század) keltezett és a mai napig is eltartó, levezethető linearitás. Ennek a nyelvnek az írott források alapján történő rekonstrukciója különböző problémákba ütközik: megkülönböztetjük az archaikus görög nyelv írott és beszélt verzióját is: pl.: egy később átvett vagy átörökölt hangzó [w] minden esetben a többes szám jeleként funkcionál határozói esetekben. Ugyanakkor ez nem új jelenség a görög nyelv történetében, hiszen már, mint dialektusban (kelet - görög nyelvjárás) is megfigyelhető volt ez a nyelvi „újítás”.

Azt fontos tudni, hogy a Mükénéi görög nyelv még használ képírás jellegű grafémákat, vagyis betűket. Sokszor számok, képek és különböző szótagok (nagyjából 89 szótagjelölést, amiből 73 jel fonéma-értékű, vagyis valamilyen hangzó lesz) kombinációjában. Ezek paradigmasort hoznak létre, ami azt jelenti, mi mi után következik sorrendben, vagyis milyen grammatikai kapcsolóelemekkel, morfémákkal, fonémákkal kapcsolódnak egymáshoz ezek az „alakok” és mit jelölnek. Az a vizsgálandó, hogy melyek a szigorú nyelvtani szabályok, amik alapján egyik hang vagy szótag követi a másikat. Egyes magánhangzók (vokálisok) már eleve diftongusokat(kettőhangzókat) jelölnek, vagy két mássalhangzó (konzonáns) követi egymást, majd következik egy vokális hangzó (CCV). De egy Mükénéi nyelvi adat már jócskán különbözik egy ógörög egyéb fajtáitól és nem relevánsak, nem ráhúzhatók a szabályok más paradigmasorokra.

Basic values					
A	𐀀	E	𐀁	I	𐀂
DA	𐀃	DE	𐀄	DI	𐀅
JA	𐀆	JE	𐀇	JO	𐀈
KA	𐀉	KE	𐀊	KI	𐀋
MA	𐀌	ME	𐀍	MI	𐀎
NA	𐀏	NE	𐀐	NI	𐀑
PA	𐀒	PE	𐀓	PI	𐀔
QA	𐀕	QE	𐀖	QI	𐀗
RA	𐀘	RE	𐀙	RI	𐀚
SA	𐀛	SE	𐀜	SI	𐀝
TA	𐀞	TE	𐀟	TI	𐀠
WA	𐀡	WE	𐀢	WI	𐀣
ZA	𐀤	ZE	𐀥	ZI	𐀦

A kiejtést rendkívül bonyolult rekonstruálni, hiszen a mássalhangzókat és a magánhangzókat nyelvészetileg is csoportokba osszuk a képzés helye és módja szerint. Az biztos, hogy mivel diftongusokról beszélünk, így valamely mássalhangzó csak egyszerre ejtendő egy másik magánhangzóval vagy mássalhangzóval így alkotva egy darab

hangzót, amely a kiejtését jelöli a grafémának (írott betűnek). Egy paradigmasor a következőképpen nézhet is rekonstruálva:

(2)

(a) $[p, (b)^2, p^h] + V$ mai átírata: pa, pe, pi, po, pu

(b) $[t, t^h] + V$ mai átírata: ta, te, ti, to, tu

$[d] + V$ mai átírata: da, de, di, do, du

(c) $[k, g, k^h] + V$ mai átírata: ka, ke, ki, ko, ku

α	<i>A</i>	alfa	ν	<i>N</i>	nú
β	<i>B</i>	béta	ξ	Ξ	kszi
γ	Γ	gamma	$\omicron$	<i>O</i>	omikron
δ	Δ	delta	π, ϖ	Π	pí
ϵ, ε	<i>E</i>	epszilon	ρ, ϱ	<i>P</i>	ró
ζ	<i>Z</i>	zéta	σ, ς	Σ	szigma
η	<i>H</i>	éta	τ	<i>T</i>	tau
θ, ϑ	Θ	téta	υ	Υ	upszilon
ι	<i>I</i>	ióta	ϕ, φ	Φ	fí
κ	<i>K</i>	kappa	χ	<i>X</i>	khí
λ	Λ	lambda	ψ	Ψ	pszí
μ	<i>M</i>	mú	ω	Ω	omega

(6) A görög abc hangjai és elnevezésük

Αιολικό ή Δωρικό	Αττικό	Ιωνικό
A	A	A
B	B	B
Γ	Γ	Γ
Δ	Δ	Δ
E	E	E
F	-	-
Z	Z	Z
H	H	H
Θ	Θ	Θ
I	I	I
K	K	K
Λ	Λ	Λ
M	M	M
N	N	N
ΚΣ, ΧΣ, Ξ	ΧΣ, ΧΣ	Ξ
Ο	Ο	Ο
Π	Π	Π
Q	-	-
P	P	P
S, Μ, Σ	Σ, S	Σ
T	T	T
Y	Y	Y
ΠΗ, Φ	Φ	Φ
ΚΗ, Χ	Χ	Χ
ΠΣ, Ψ	ΦΣ, ΦS	Ψ
Ο	Ο	Ω

(7) Az ókori éoli, dór, attikai és jón görög ABC

Arról már volt szó, hogy az IE labioveláris hangok, mint k^w , g^w , g^{hw} átalakultak a klasszikus görög nyelvben (késő ókori) labiális hangokká vagy palatalizálódtak az előttük álló magánhangzó hatására és úgynevezett dentálisok lettek (foghangok) pl.: $\tau\iota\varsigma$ [tisz] – 'ki?', $\tau\epsilon$ [té] 'és' mint a latin esetében a quis, - que. A labioveláris hangok szintén alkotnak paradigmatort és ugyancsak jelölnek szótagokat is, mint például a-pi-qo-ro [amp^hík^woloi] 'követők, kísérők', ahogyan a klasszikus görög nyelv esetében αμφιπολοι [amp^híp^oloi]. Ez ugyancsak átirat, de a Mükénéi nyelvben például nem különböztették meg az 'l' és az 'r' hangzót egymástól írásban.

(...)

2.2 A mükénéi görög nyelv dialektusai

A következő fejezetekben a mükénéi görög nyelv különböző regionális változatait

vizsgáljuk. Ha egy csapat utazó a kr.e.5.-században lévő Athénból elindul nyugatra a korabeli Megara területére, ami az Attika bal szárnya, ha térképen nézzük, akkor ott olyan emberekkel találkozónának, akik szinte egy egészen más nyelvet beszélnek, mint Athénban. Ugyanis már az Attikán belül is beszélhetünk apróbb nyelvjárási különbségekről, ezek viszont a források alapján és a kikövetkeztetett hangzók alapján szinte egy másik hangzó-nyelvet adnak ki. A megarai görög nyelv beszélői a

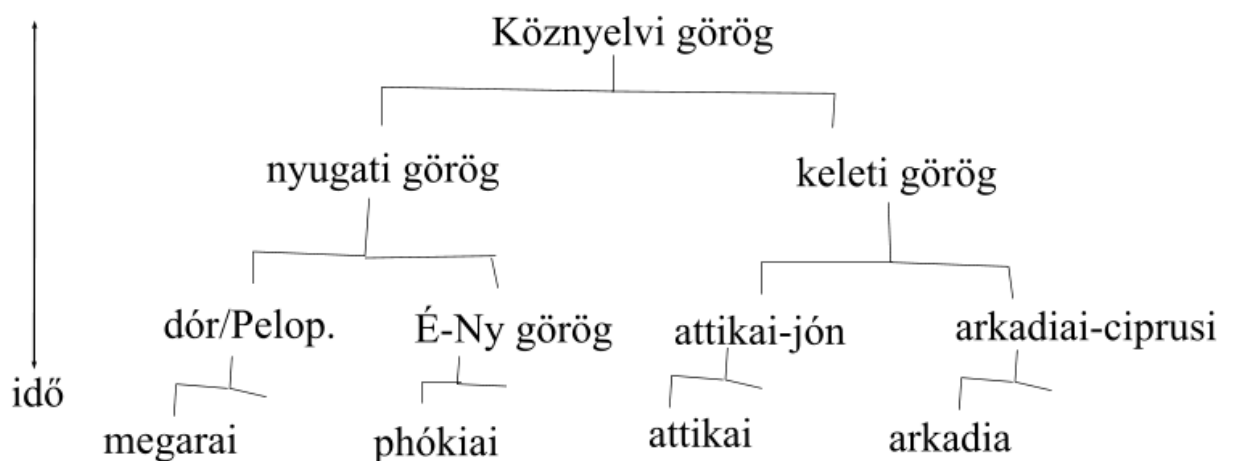
peloponnészoszi dórok egy alcsoportja voltak, amely nyelvet nem csak a Peloponnészoszon beszélték, hanem az Égei-tenger számos déli szigetén is. (Melos, Kréta, Théra, Kos, Rodosz) Valamint számos nagy városában az ókori Hellasz területén. Az 5. században az ókori Hellasz területéhez, mint „Magna Graecia” (Nagy Görögföld”) hozzátartozott a ma már Törökországhoz tartozó Anatólia és az olasz Szicília is. Ezek a nyelvjárások, amelyeket az ókori Hellasz északnyugati részén beszéltek (beleértve a Peloponnészosz északnyugati részén található 'Elis' nyelvjárást is), alkották a „nyugat-görög” nyelvjárási családot, hiszen a különböző szigeteken élő távoli görögök beszéde is idekapcsolódik nyelvjárási értelemben. (...)

Ha viszont utazóink Athéntól észak felé haladnának Boiotia felé, ismét kifejezetten eltérő dialektusokat hallottak volna az attikai beszédétől. Ezek a dialektusok nem csak az egész atikai régiótól különböztek volna, hanem a teljes peloponnészoszi nyugat-görög nyelvjárási családtól is. Ugyanis Athéntól északra egy különleges keverék-nyelvet beszéltek, Nyugat-Boiotia, Phokisz, Lokrisz és Étolia nyelvjárásainak keverékét. Innen aztán megint észak felé haladva azonban észlelték volna az egyértelmű kapcsolatot a boiotianus és a thesszáliai nyelvjárások között. De ha ehelyett inkább hajóra szálltak volna Pireuszban, és kelet felé, az Égei-szigetek felé haladva az Égei-tenger középső és északi részén át Kis-Ázsia partvidékének középső régiói között hajóznának, akkor egymással nagyon szoros kapcsolatban lévő nyelvjárásokkal találkozónának. Ezek lennének az ion vagy jón -nyelvváltozatok, legalábbis a nyugati verziójuk. (Euboia szigetei) Ezek már valamelyest közelítenek az attikai dialektushoz.

Az ókori görögök, csak, mint egyéb más nyelv beszélői is, rendkívül érzékenyek voltak a különböző regionális nyelvhasználatra, így fontosnak ítélték három különböző fő szegmensre osztani nyelvüket, ami a dialektusokat illeti: jóni görög, dóri görög, eoli görög nyelv. A jóni görög nyelv területei az attikai és a jóni dialektust képviselte, a dórok görög nyelvét az Északnyugati görög dialektus és a peloponnészoszi tette ki, az eoli görög dialektust pedig egész Boiotia, Tesszália, Leszbosz, az Égei-szigetek, valamint Anatólia beszélte. Ezen tág csoportosulásokon belül azonban sok jellegzetes helyi nyelvi különbség is volt, és mivel Hellasz területe ebben az időszakban politikailag igencsak szétagolt volt, a helyi dialektusok szabályai és törvényei voltak érvényben. Itt természetesen az írott nyelven nagyobb hangsúly volt, a kereskedelem, az iskola, a törvényhozás és a közösségi kommunikáció nyelve mindenkoron az adott dialektus volt. Azokon a területeken, ahol nagyobb kulturális vagy politikai egységek kezdtek kialakulni, ahogyan Kis-Ázsia jóniai nagyvárosaiban hamarosan kialakult egy regionális írásbeliségi szabvány, ami már a helyi sajátosságokon túlnyúl. Ennek elsődleges célja egy központi közéleti és irodalmi nyelv létrehozása volt, azonos szabályokkal.

A következőkben megpróbáljuk egy diagrammal vagy családfával ábrázolni azt, amiről eddig az ókori görög nyelvjárások tekintetében beszéltünk:

Ez a fajta modell, amely az indoeurópai összehasonlítás 19. századi kutatásának jellemző módszertani feltételezéseiből származik (lásd Morpurgo Davies, 1998), azon a központi és elterjedt elméleten alapul, hogy a nyelvek az innováció(megújulás) által kezdeményezett divergencia(szétagoltság) révén fejlődnek. Tehát az alcsoportok mind-mind

egységes központi nyelvből alakultak ki. Ugyanakkor ez az állítás bekorlátozza a nyelv fejlődéséről alkotott képet, különösen akkor, ha köztudott, hogy a különböző dialektusok beszélői hosszú távú társadalmi és földrajzi kapcsolatban maradtak: például ilyen a görög is. Ezt a nyelvet is eredetileg a Balkán-félsziget vidékén „fejlesztettek ki”, ám mégis egységes maradt, tehát nem feltételezhető, hogy a különböző dialektusok beszélői távol maradtak egymástól és valóban élesen széttagoltak voltak ezek a gyakorlatilag regionális köznyelvek. Ugyanakkor a legfontosabb szempont, amelyet itt szem előtt kell tartani, hogy a családfamodell elvileg még csak nem is képes teljeskörűen lefedni a nyelvtörténetet vagy az őstörténetet, mivel a nyelv fejlődésének folyamata a gyakorlatban sokkal összetettebb, mint amennyit megmutat a modell. Az archaikus alakok megőrzését, az önálló változásokat és mindenekelőtt a kontaktusok által kiváltott konvergenciát tükröző izoglosszákat (földrajzi határ) nem lehet egyszerűen figyelmen kívül hagyni a változások érintésekor, mert ezek is bizonyítékul szolgálnak az egyes változásokra, bár ezek más típusúak, azt el kell ismerni. Ezért fontos, hogy a nyelvjárásokkal kapcsolatos családfamodelleken folyamatosan javítani kell, hogy minél reálisabb képet kapjon az ember az ókori nyelvek viszonyáról.

(a) krétai görög nyelv (gortüsi, peloponésszosi, dóriai nyelvi változatok)

Kr.e. 5.sz. végére tehető az alábbi gortüsi kőbevésett kódex szövege:

Θιοί. ὅς κ' ἐλευθέρῳ ἔ δόλοϊ μέλλει ἀνπιμῶλεν, πρὸ δίκας μὲ ἄγειν.
Istenek. Aki szabad embert vagy rabszolgát bíró elé akar hurolni,

αἰ [δέ] κ' ἄγει καταδικασάτῳ τῳ ἐλευθέρῳ δέκα στατέραις,
az előtte azt nem tarthatja fogva, ha mégis fogva tartja, szabad ember esetén tíz,
τῳ δόλο πέντε, ὅτι ἄγει, καὶ δικασάτῳ λαγᾶσαι ἐν ταῖς τρισὶ
rabszolga esetén 5 arany fejében még három napra elfogható.

ἀμέραις. αἰ δέ] κα μὲ [λαγᾶσαι, καταδικαδδέτῳ τῳ μὲν ἐλευθέρῳ
Ha továbbiakban sem engedi őt szabadon, további napokra is fizetendő ez a pénz

στατῆρα, τῳ δόλο [δα]ρκινὰν τᾶς ἀμέρας ἑκάστας, πρὶν κα λαγᾶσαι·
a szabad emberért, rabszolga esetén viszont drachmát köteles már fizetni,

τῳ δὲ κρόνῳ τὸν δικαστᾶν ὁμνύντα κρίνειν. ...
amíg a bíró másképpen nem határozik erről.

A tipikus nyugat-görög jellemzők között szerepelnek a κς [- ks -] nem veláris változataiból eredő 'aorisztoszi' ige szemléletek (pl. καταδικακς αυτο [Katadikaks á to:] „fogva tartani/ elítélni”, ugyanúgy, mint a ka [ai, ka:] 'ha valaha' szóban is. Az fontos, hogy az ebben az időben használt krétai görög abc nem különböztette meg a [p, k] hangzókat az aspiráns [p h, k h] - hangzóktól. Néhány tipikus krétai jellemzőt is megfigyelhetünk, például az -os / ος „ki, aki” két változatát, ami gyakran 'hős' vagy a korábbi mükénéi [zd]ből [dd] δδ lett καταδικαδδετο [katadikaddeto:], ami az attikai nyelvben már igei személyranggal szerepel [katadikazdeto] καταδικαζετω és megjelenik a [zd] ejtés, de írásban csak zéta váltja ki. Viszont érdekesség, hogy a többi jelenség, mint a κρινειν / κρινειν 'elítél' változatok nem krétai jellemzők, hanem nyugat-görög végződéses. (...)

2.3 A „homéroszi” „görög nyelv – Az irodalmi nyelv kialakulása

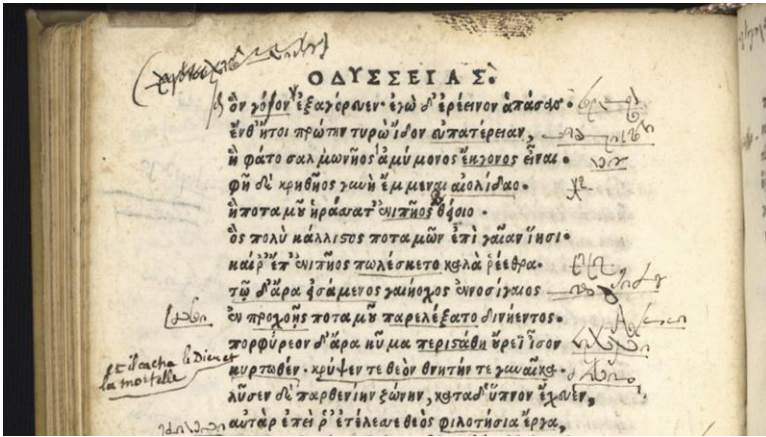
Bár minden városállam (polis) és régió nyelvjárásában bizonyosan voltak társadalmi osztály, életkor és nem szerinti különbségek, alig lehet arra példát találni, hogy bármi jelentős különbség lett volna presztízs tekintetében a görög nyelv földrajzilag (regionalitás) meghatározott dialektusai között egészen a nyelv klasszikus korszakáig. Valójában nem volt alapja ennek a feltételezésnek az egységes görög állam hiányában, ugyanakkor a kulturális és nyelvi elsőbbség az uralkodó osztály dialektusához kötődött. Nagyjából ugyanez a helyzet áll fenn a kisebb helyi nyelvjárások hivatalos írásbeli változatai esetében is, amelyeket különböző

feliratok alapján ismerünk. Kis-Ázsia nagyobb jón városai többé-kevésbé egységes hivatalos nyelvi normát/változatot fogadtak el, elismerve kollektív kulturális identitásukat és közös politikai érdekeiket. Minden más esetben pánhellénikus folyamatokról beszélünk. Noha ókori szövegeink legtöbbje az évszázadok során sok szerkesztői „javításban” és másolói hibában éltek mindennapjaikat, olvashatók maradtak ahhoz, hogy ezekről a művekről megállapítsuk, hogy mely dialektus erősségeit hordozták magukon. Ebben az időszakban szinte minden irodalmi műfaj vonzotta a görög nyelvterület szerzőit, műveiket az éppen vezető irodalmi nyelven írták meg, még akkor is, ha éppen ők nem ahhoz a nyelvi közösséghez tartoztak.

A nyelvjárás műfaji kondicionálása a korai ógörög irodalom tipikus jellemzője, és ez nemcsak a hagyományok tiszteletének egyik jele volt, hanem természetes következménye is például a közös „kereskedelmi nyelv” kialakulásának. (...)

Homérosz és a „jón eposz”

A megfelelő elemzéshez először meg kell vizsgálnunk a legkorábbi ógörög irodalmi forrás, az „Iliász és az Odüsszeia” című „homéroszi” eposzok nyelvét. A szövegek dialektusa lényegében egy archaikus keleti jón görög nyelv, de keveredik bizonyos éoli sajátosságokkal is (néhányik ősi, néhányik újabb és kifejezetten regionális). Az jón nyelvi dialektus egyértelműen dominál, valamint az éoli archaikus alakok szemantikailag megegyeznek ezekkel a változatokkal, ami bizonyítja, hogy bár eltérők az írott alakok, a görög eposzi hagyomány szóbeli eredetű volt. Eredete szinte bizonyosan a bronzkorig nyúlik vissza. Ennek a nyelvi „fejlődésnek” a végső változata, amely az Iliászban és az Odüsszeiában csúcsosodott ki, valószínűsíthetően egy jón nyelvi keverék volt, amely magához képest archaikus alakokat is használt, és ennek oka az a szóbeli költői dikció tipikusan „képletes” jellege lehetett, amely az írás nélküli világban segíthette a szóbeli, költői ritmika hatását. Összességében irodalmi, költői jellegű okokat lehet felhozni ennek bizonyítékául. A homéroszi eposzok görög nyelve a daktilusi hexametert használja alapul és így kapunk olyan formákat, nyelvi alakokat, amelyek változására nyelvtani és nyelvtörténeti bizonyíték nincsen, vagy nem visszakövethető.

A kutatások azt igazolják, hogy a második évezred görög nyelve, az irodalmi írásbeliség kialakulásának következtében, volt egy „epikus” görög nyelve. Fontos azonban azt is megérteni, hogy az „epikus” nyelvhasználat, amelyet Homéroszon keresztül ismerünk, nem volt egyedülálló. Hésziodosztól és Homérosztól ismert

himnuszok és versek kissé eltérő szóbeli hagyományokat idéznek fel. Továbbá, a nyolcadik századi Homérosztól származó szövegek különbözőféle „átfordításokon” estek át, amelyekből bizonyos kifejezések és szavak „elcsúfultak” az idők során. Ennek egyik oka az is lehet, hogy a nyolcadik századi Homérosz görög nyelvét sok helyütt utánozták később és próbálták lemásolni. Közismert tény így, hogy ez az „epikus görög” mesterséges nyelvként működött, nem egy adott hely tényleges nyelvjárása, vagyis regionalizmusa, valamint, hogy ritmikusan beszélték, mint egy verset. Hagyományosan két sémára épülő elmélet létezik: az egyik az archaizmus és a mesterséges görög ellen van, a másik pedig az éoli (vagy akháj) / jón nyelvi változat ellen szólal fel. Viszont a korai, második évezredből származó nyelvi alakok nem sorolhatók sem akháj, sem éolikus, sem jónikus nyelvi rendszerbe.

|1 - _ |2 - _ |3 - _ |4 - _ |5 - _ |6 - _ |

...	3	4	5	6		
	-	-	-	-		
			δάκρυ χέ-	-οντα		
		κατά	δάκρυ χέ-	-οντα		
	τέ-	-ρευ	κάτα	δάκρυ χέ-	-οντα	
	θαλε-	-ρὸν	κάτα	δάκρυ χέ-	-οντα	
			δάκρυ	k ^h é-	-onta	
			tear	pouring(acc)		
		κατά	δάκρυ	k ^h é-	-onta	
		down	tear	pouring(acc)		
	τέ-	-ren	κάτα	δάκρυ	k ^h é-	-onta
	soft	down	tear	pouring(acc)		
	t ^h ale-	-ròn	κάτα	δάκρυ	k ^h é-	-onta
	abundant	down	tear	pouring(acc)		

Katá/down – lent/le

Dákri /tear– könny/könnyezés/sírás

Té/soft – könnyű

Thalé/abundant – bőséges/kiadós

khé/pouring – öntődik/vizes

té ren kata dákri hé onta

Abundant soft down tear puring

A fenti szöveg a hexameterben felírt ritmikát ábrázolja. Itt az látható, hogy bizonyos alakokat miképpen választottak el, az elválasztás hangtörténeti jellegét, ennek ritmikai összefűzését. Bizonyos elválasztások, alakok, rövidítések (thalé, thé..stb.) és rövidülések a metrikus formáknak biztosított utat (...Kata ...khé onta). Ezek a későbbiekben népnyelvi alakokká váltak, ejtésük a homéroszi ritmika és hexameter köré épült a továbbiakban is. Ezért van az is, hogy archaikus, idegen és népnyelvi formákat erőltettek bele később a „tisza jón” görög nyelvbe. A nyelvtörténet nem szereti az innováció és a „romlás” vagy „aberráció” kifejezéseket, hiszen, mint tudjuk, a nyelv folyamatosan változó lényegiség az életünkben és nem követhető, osztályozható újulásra és romlásra, mint kategóriák. Ugyanakkor ez a konkrét folyamat, hogy a jón és akháj nyelvi keverékből gyakorlatilag kialakítottak egy homéroszi görög nyelvet, konkrétan innovációként kellene értelmeznünk. Természetesen ezeknek az innovációknak a pontos dátumát nem lehet rögzíteni minden esetben, de nyilvánvaló, hogy az éolizmusok és a jónizmusok léteztek ebben a homéroszi nyelvben is, sőt az első évezredben is. Furcsa dolog a köznyelvbe belekeverni egy konkrét szerző irodalmi nyelvét. Azonban az epikus nyelvre és általában az eposzra jellemző, hogy befogadja a legújabb kulturális és nyelvi formákat, anélkül, hogy az sérülne különböző ellentmondásos változásoktól. (...)

Hellenizmus

A Kr. e.-i 4. század második felében Makedónia királysága ellenőrző hatalommá vált a görög térség szárazföldi területein, majd III. azaz „Nagy” Sándor látványos hódításai révén megszerezte az egész ország irányítását, beleértve az Égei-tenger szigeteit is. Birodalma magában foglalta a Földközi-tenger keleti részét, beleértve Kis-Ázsiát, Szíriát és Egyiptomot, majd elérte az egykori Perzsa Birodalom és Indiai határát is. Az itt alapított új városokban mindenhol elterjedt a korabeli görög nyelv írott és beszélt változata is.

Érdekesség, hogy az ókorban nem volt konszenzus arról, hogy a macedónok görög származásúak-e vagy sem. A korabeli történetírók közül Hérodotosz például úgy gondolta igen, viszont Thuküdidész ezt másképp gondolta. Amikor II. Philipposz uralkodása alatt Makedónia folyamatosan növekvő ereje fenyegetni kezdte a görög városállamok autonómiáját (ide tartozik Athén városa is),

akkor ez a vita sokkal inkább politikai síkra terelődött. Démoszthenész például „barbároknak” hívta őket, akik nem beszélnek görögül. Valójában vannak olyan írásos források, amelyek arra engednek következtetni, hogy a görögök többsége (pl. Plutarkhosz) nem értette jól a macedón nyelvet, és így ez a nyelv összekülönbözne a többi görög nyelvjárással, mivel arról viszont nincs adatunk, hogy a görög nehezen vagy egyáltalában nem értették volna egymást távoli pontokról. Az viszont fontos tényező, a „macedón” nyelv a forrásokban valójában a Makedón Királyság peóniai, illír vagy epiruszi lakóinak nyelve. Nagyon fontos, hogy a macedón nyelv nem a mükénéi görög nyelv dialektusai közé tartozott, ugyanakkor nem független tőle teljesen.

A makedón nyelv néhány írásos töredéke azt sugallja, hogy itt vagy egy rendkívül aberrált (vagyis rendellenesen változó) görög-szerű nyelvjárásról lehetett szó, vagy egy indoeurópai dialektusról, amely nagyon szorosan kapcsolódott a göröghöz, ám csak csoportnyelvként volt funkciója és annak beszélői csak végül a második évezred első felében lettek görög nyelvűek (Kretschmer (1896: 283 - 8)). Nyilvánvaló, hogy ez a nyelv nem esett át a történeti hangváltozásokon, mint akár a görög vagy más indoeurópai nyelvek. (...)

További tervezett fejezetek:

1. A „közös nyelv” vagyis a ’Koine’ görög
  - 1.1 A ’Koine’ mint a korabeli költészet és az Újszövetség nyelve
  - 1.2 A ’Koine’ változásai a Római Birodalom hajnalán
2. A Bizánci Birodalom és a kereszténység görög nyelve
  - 2.1 A ’Koine’ írott változata a Bizánci Birodalom idején
  - 2.2 A középkori görög nyelv változásai
  - 2.3 Az újjörög közös alapnyelvvé válása
3. Az újjörög nyelv kialakulása és az Oszmán Birodalom hatása
  - 3.1 Az Oszmán Birodalom és a török nyelv hatása
  - 3.2 Az írott újjörög nyelv első lépései
  - 3.3 A modern görög állam létrejötte
  - 3.4 A ’Katharevousa’ és az újjörög sztenderd kialakulása